

Zelenková, Anna

**Navrávačky - autobiografický žáner medzi autentickosťou a fikciou :
(niekoľko interpretačných poznámok)**

In: *Dominik Tatarka v souvislostech světové kultury : (jazyk - styl - poetika - politika)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). V Tribunu EU vydání první Brno: Tribun EU, 2013, pp. 121-132

ISBN 978-80-263-0385-5

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81534>

Access Date: 12. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Navrávačky – autobiografický žáner medzi autentickosťou a fikciou

(niekoľko interpretačných poznámok)

ANNA ZELENKOVÁ (PRAHA – BRNO)

Kľúčové slová

Dominik Tatarka, *Navrávačky*, existencializmus, slovenská moderna, kultúrna pamäť, autobiografia, literárny štýl

Key words

Dominik Tatarka, *Navrávačky*, existentialism, Slovak modernism, cultural memory, autobiography, literary style

Abstrakt

Štúdiá sa zaoberá dielom *Navrávačky* od významného slovenského spisovateľa 20. storočia Dominika Tatarku. Text je žánrovo a tematicky zložitý a poukazuje na spätosť s literárnou modernou a existencializmom. Zaraďuje sa k dnes vyzdvihovanej beletrizovanej forme orálnej histórie a predstavuje autobiografický žáner, v ktorom sa spájajú prvky pamäti, dokumentu a fabulovanej fikcie. Dielo (vydané v roku 1988 v Kolíne a v roku 2000 v kritickom vydaní v Bratislave) vzniklo prepisom magnetofónových pások, na ktoré spisovateľ v rokoch 1985–1986 nahral svoje spomienky. Na vzniku textu sa podieľala Tatarkova priateľka Eva Štolbová, ktorá realizovala nahrávanie pamäti zachytávajúcich kľúčové momenty autorovho života (štúdium v Prahe a Paríži, účasť v Slovenskom národnom povstaní, príklon ku komunizmu a rozchod s ním, zložitý vzťah k cirkvi, podpis Charty, disent atď.). K základným motívom textu patrí túžba po ľudskej slobode a topos lásky v najrôznejších podobách, najmä láska telesná a metafyzická. Tatarka obohatil slovenskú prózu 20. storočia o prvky lyrickosti a intelektualizácie a celkovo tak prispel k formovaniu filozoficko-meditatívnej línie spätjej s analytickým videním sveta.

Abstract

The paper examines *Navrávačky* [*Tapings*], a prose work authored by

Dominik Tatarka, the prominent 20th-century Slovak man of letters. Bound with literary modernism and existentialism, the work's text makes an intricate pattern of genres and themes. Representing fictionalised oral history, so widely praised today, it is a personal diary which combines elements of memory, document and fabulated fiction. The book form (first published in Köln in 1988, while the critical edition came out in Bratislava in 2000) was based on the transcripts of Tatarka's own recollections taped between 1985–1986 with the invaluable contribution of Eva Štolbová, the writer's friend, who recorded the recollections of crucial moments in the man's life (his studies in Prague and in Paris; the involvement in the Slovak National Uprising; his shift to Communism and rift with the doctrine; his complicated relationship to the Church; adding his signature on Charter 77; joining in political dissent; etc.). The underlying theme in the text is the human desire for freedom and the topos of love in different forms, namely those of carnal and metaphysical love. Thus by enhancing 20th-century Slovak prose through lyricism and intellectualism, Tatarka made an overall contribution to constituting the philosophical-meditative line of thought connected with analytical perception of the world.

„A nijaký literárny historik ani český, ani slovenský, si na Tatarku nespomenie,¹ pesimisticky sa vyjadril Dominik Tatarka vo svojich *Navrávačkách*². Toto tvrdenie vyvrátili súčasné hodnotenia, ktoré sa na jednu stranu zhodujú vo vyzdvihnutí výnimočnej estetickéj hodnoty tohto stredo-európsky rozľadeného autora, ale na druhú stranu sa rozchádzajú v jeho literárnosmerovom zaradení či v celkovom vymedzení žánrového a myšlienkového charakteru autorových textov³. Ale bez ohľadu na to, do akaj

¹ Tatarka, D.: *Navrávačky*. Köln: INDEX 1988, s. 99; posledné vydanie Bratislava: Artforum 2013.

² Interpretácii prózy *Navrávačky* (Köln 1988) sme sa už venovali v recenzii v Literárnom týždenníku, 5, 1992, č. 23, s. 4.

³ Hodnotením D. Tatarku sa zaoberajú napr. Bátorová, M.: *Dominik Tatarka. Slovenský Don Quijote (Sloboda a sny)*. Bratislava: Veda 2012; Mikula, V.: *Démoni súhlasu i nesúhlasu*. Ivanka pri Dunaji: F. R. & G. 2010; Antošová, M.: *Dominik Tatarka v kontexte slovenského existencializmu*. Nitra: FF UKF 2011; Bombíková, P.: *Tatarkova raná novelistika (1933–1945)*. In: Slovenská literatúra, 44, 1997, č. 3, s. 188–197; Matejov, F.: *Tematické línie neskoršej tvorby D. Tatarku ako vodidlá lektúry*. In: Slovenská literatúra, 46, 1999, č. 3–4, s. 202–206; Zajac, P.: *Tatarkova cesta*. In: Slovenská literatúra, 40, 1993, č. 2–3, s. 92–103.

miery ho ovplyvnili rôzne literárne inšpirácie a filozofické podnety (napr. spätosť so surrealizmom a existencializmom) a na spisovateľovu príslušnosť k moderne či postmoderne, faktom zostáva to, že takmer po dvadsiatich rokoch sa tento prozaik (1913–1989) na začiatku 90. rokov „vrátil“ do slovenskej literatúry (z ktorej však nikdy „neodišiel“), aj keď podľa niektorých názorov „väčšmi ako legenda než živá inšpirácia pre autorov a čitateľov“⁴. Jeho umelecká tvorba sa špecifickým spôsobom snažila zachytiť vývinové tendencie modernej slovenskej prózy, resp. tej línie, ktorá spájala poetiku románu s analytickým videním sveta, s filozofiou neustáleho hľadania. Tatarka sám tvrdil, že jeho generácia je generáciou dôverčivou, ale aj tragickou, ktorá zažila pocit obrovského sklamania⁵. Z toho zrejme pramenili aj motívy skepsy a osamelosti človeka – ako existenciálne prejavy ľudskej identity. „O mne nikto pravdu nenapíše,“⁶ vyjadril svoj pocit spisovateľ, rekapitulujúc svoje „navrávanie“ a sklamanie z ideológií, z literárnych -izmov a „večných právd“.

Tatarkov autorský typ sa už na prvý pohľad vymyká zo zjednodušujúcich kategorizácií a nálepiek. Upozorňuje sa napr. na to, že existencialistické východiská tohto spisovateľa sa formovali ešte pred konštituovaním daného literárneho smeru vo Francúzsku⁷. Jeho ovplyvnenie surrealizmom v *Panne zázračnici* (1945) smerovalo cez realisticky klasickú *Farskú republiku* (1948) alebo budovateľský román *Družné letá* (1955) na prelome 50. a 60. rokov k reflexívnemu typu prózy (*Rozhovory bez konca*, *Démon súhlasu* a d.). V novele *Prútené kreslá* (1963) sa po prvýkrát predstavil nový Tatarka nadväzujúci na tradície slovenskej lyrizovanej prózy, kde politicky exponované témy vystriedalo esejistické stvárnenie humanistických ideálov. D. Tatarka sa charakterizuje ako „básnik sujetu“, ktorý smeruje od realistického opisu k poetickému stvárneniu umeleckého sveta charakterizovaného intelektualizáciou a subjektívizáciou kompozičných a tvarových postupov⁸. Svoje tragické chápanie zmyslu života autor od-

⁴ Halvoník, A.: *Situčný náčrt vývinových tendencií v slovenskej próze posledného polstoročia*. In: A. H.: *Premeny. Slovenská próza na rozhraní storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2004, s. 11.

⁵ Porov. Liehm, A. J.: *Dominik Tatarka*. In: A. J. L.: *Generace*. Praha: Československý spisovateľ 1990, s. 167 (rozhovor z leta 1967).

⁶ Tatarka, D.: *Navrávačky*. Köln: INDEX 1988, s. 98.

⁷ Porov. Bátorová, M.: *Nohami v oblakoch, srdcom v strede (Úvod)*. In: M. B.: *Dominik Tatarka. Slovenský Don Quijote (Sloboda a sny)*. Bratislava: Veda 2012, s. 22.

⁸ Porov. Petřík, V.: *Tvorivé prekonávanie lyrizovanej prózy. (Básnik sujetu Dominik Tatarka)*. In: V. P.: *Proces a tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ

vodzoval z kresťanskej religiozity, vytvárajúcej – povedané slovami M. Hamadu – akýsi slovenský variant existencializmu⁹.

V exilovom vydavateľstve INDEX v Kolíne – v Spoločnosti pre českú a slovenskú literatúru v zahraničí – vyšli v roku 1988 *Navrávačky*, jedno z posledných Tatarkových diel, ktoré bolo v roku 2000 publikované v novom kompletnom vydaní¹⁰. Ide o žánrový a tematický pendant k *Pisáčkám*, vydaným v roku 1983 tiež v Kolíne (názov *Navrávačky* je údajne spoločným dielom Evy a Tatarku¹¹), ktorý vznikol netradičným spôsobom – prepisom autorových monológov, spomienok z magnetofónových pásoch nahrávaných v rozmedzí od novembra 1985 do leta 1986 (išlo asi o dvadsať audiokaziet), pôvodne ako text, v ktorom sa prejavil viditeľný rozdiel medzi štylizáciou hovoreného a pisaného slova. Jedným z dôvodov nahrávania bol aj zdravotný stav autora, pre ktorý nebol niekedy schopný fyzicky písať. Aj napriek tomu sa dá rukopis odvodzovať z „významotvorného gesta“ spisovateľa, ale štýl, ktorý „*má vždycky cosi surového... a je osamelou dimenziou myšlenky*“¹², svedčí o tom, že v tomto prípade prebiehala jeho tvorba skôr na úrovni „reči“ (parole), nie „jazyka“ (langue). Ide preto o akúsi beletrizovanú formu orálnej histórie vyplývajúcu z komplementárnosti autentickej autobiografie a fabulovanej fikcie, ktorá je založená na projekcii imaginácie a osobného zážitku autorského subjektu do textu. Tatarkov umelecký text, ktorý mal pôvodne plniť funkciu žánrovo špecifických pamätí, je možné interpretovať ako „... vizualizáciu spomienky, predstavy, imaginácie, ktorá... kombinuje v sebe singulárny ráz trópu (figúry) a komplexného stvárnenia skutočnosti...“¹³ Ikonickosť a metaforickosť výrazu teda nebránila autorovi v tom, aby realisticky zachytával tragické pocity života ako prirodzenej súčasť metafyzického sveta. Tatarka, v ktorom sa prelína básnik s analyticky uvažujúcim filozofom, vytrháva svojou poetizáciou jazyka slovo z každodenných súvislostí a tým odkrýva

1990, s. 128–129.

⁹ Porov. Hamada, M.: *Tatarkova koncepcia kultúry*. In: Slovenská literatúra, 40, 1993, č. 2–3, s. 81–91.

¹⁰ Porov. Štolbová, E.: *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2000; nové vydanie 2013.

¹¹ Porov. Štolbová, E.: *Dominik Tatarka, odkaz a dnešek*. In: Dominik Tatarka v súvislostiach svetovej kultúry (jazyk – styl – poetika – politika).

¹² Barthes, R.: *Nulový stupeň rukopisu. Základy sémiologie*. Praha: Československý spisovateľ 1967, s. 14.

¹³ Bátorová, M.: *Stopy „autobiografie“ vo fikcii (K otázke autentickeho diela)*. In: M. B.: Dominik Tatarka. Slovenský Don Quijote (Sloboda a sny). Bratislava: Veda 2012, s. 125.

recipientovi jeho skryté významy. Dokazuje to aj spisovateľov záujem o ruskú formálnu školu, ktorá kládla dôraz na „literárnosť“ výrazu a na techniku spisovateľského remesla. Spisovateľ, s odkazom na ruský formalizmus, vymedzil svoj spôsob písania nasledujúcimi slovami: „*Nemusel som mať nejaký zámer. Mal som rozprávať tak, aby to bolo zaujímavé, aby to ľudia počúvali.*“¹⁴

M. Bátorová v tejto súvislosti relativizuje Tatarkovu príslušnosť k existencialistickému variantu stredoeurópskeho postmodernizmu¹⁵, ako ho chápe napr. T. Žilka¹⁶, a hovorí najmä o výraznom autorskom type, ktorý inklinuje aj napriek kultúrnemu postmodernistickému diskurzu k literárnej moderne¹⁷. Typická deštrukcia tradičných hodnôt, intertextuálna hra a časté spochybňujúce odkazy na predchádzajúce diela totiž nemajú v tvorbe tohto spisovateľa podobu grotesknej absurdity. Autorský subjekt je veľakrát ironický (aj k sebe samému), ale predsa len zostáva vážny, ovplyvnený spoločenskými okolnosťami a aj zainteresovaný do zobrazovaného ľudského príbehu, pre ktorý sú dôležité fenomény ako sloboda, rodina, priateľstvo, skutočná láska, národ, viera, morálka atď. Tatarka síce neustále fikčne štylizuje svoje autobiografické rozprávanie, ale na druhú stranu predkladá svoje subjektívne idey čitateľovi ako „holé“ fakty, ako časti fotografickej pamäti. Základným východiskom jeho inšpirácií a umeleckej tvorby však zostáva osobná skúsenosť a zacytenie vlastnej minulosti – písané slovo je totiž pre autora vždy „... *psaním prožitého... sebeuvědomováním*“¹⁸. V druhej polovici 80. rokov sa Tatarka stretával so svojou českou priateľkou Evou, stredoškolskou profesorkou češtiny v Prahe, ktorej sa vyznával zo svojich životných pocitov a názorov. Akoby tu proces písania vznikol až sekundárne, na základe auditívneho záznamu, ktorý bol dodatočne prepisovaný a autorom pravdepodobne revidovaný, ale aj napriek tomu editorka (Eva) v úvode tvrdí, že „*zdánlivě náhodný vy-*

¹⁴ Tatarka, D.: *Navrávačky*. Köln: INDEX 1988, s. 101.

¹⁵ Bátorová, M.: *Stopy „autobiografie“ vo fikcii (K otázke autentickosti umeleckého diela)*. In: M. B.: Dominik tatarka. Slovenský Don Quijote (Sloboda a sny). Bratislava: Veda 2012, s. 79.

¹⁶ Porov. Žilka, T.: *Text a posttext. Cestami poetiky a estetiky k postmoderne*. Nitra: VŠPg 1995, s. 52–60.

¹⁷ Bátorová, M.: *Stopy „autobiografie“ vo fikcii (K otázke autentickosti umeleckého diela)*. In: M. B.: Dominik Tatarka. Slovenský Don Quijote (Sloboda a sny). Bratislava: Veda 2012, s. 80.

¹⁸ Tatarka, D.: *Sám proti noci*. München: Karel Jadrný Verlag 1984, s. 97. (Citované podľa Bátorová, M.: tamže, s. 53.)

*běr příběhů a vzpomínek vytváří celek, zpověď, vyznání*¹⁹. Ide nielen o životopisný dokument, ktorý faktograficky mapuje autorské retrospektívy, ale najmä o živé umelecké dielo, ktoré vyniká osobitým štýlom písania, čo vyzdvihuje Tatarkovu „privátnu jedinečnosť“ ako apoteózu „*človeka mimo veľkej histórie a ideológie*“²⁰.

„*Všetko sa začína videním*“,²¹ hovorí Tatarka, ktorý sa usiluje o bezprostredné zachytenie svojich spomienok. *Navrávačky* sú z tohto hľadiska akýmsi náčrtom životného príbehu, do ktorého priamo zainteresúva aj Evu. V jeho reflexiách zohráva dôležitú úlohu moment pamäti a autor si usporadúva hodnoty, ktoré ho formovali. Sama editorka to zhodnotila slovami: „*Barvitě a dokonale hovořil jenom o tom, co pokládal za významné. Vytvářel tak bezděčně hierarchii hodnot, ve které neochvějně věřil. Na všechny otázky už odpověděl celým svým životem.*“²² „Rozpomínanie“ preto v tomto význame ani nemôže byť ucelené. Epizodické návraty do detstva, pražských štúdií, do vojnového obdobia alebo potom do zložitej situácie 50. a 60. rokov – to sú motivicky základné body Tatarkových návratov a meditácií, ktoré sa musia čítať a dešifrovať v intertextuálnom kontexte predchádzajúcich umeleckých a publicistických textov, ich skrytých alebo explicitne prítomných motívov a tematických celkov (napr. *Kohútik v agónii, Písačky, Prútené kreslá, Sám proti noci* atď.). Prozaik sa, samozrejme, nevyhýbal ani zobrazeniu osobných zážitkov, napr. vykresľoval psychózu tzv. buržoázneho nacionalizmu, alebo až kruto ironizoval svoj podiel na schematizme v literatúre. Rozchádzal sa aj s tradičnými výkladmi Slovenského národného povstania, ktorého sa osobne zúčastnil. Jeho reflexie, ktoré obsahujú aj úvahy o smrti a večnosti alebo o zložitom vzťahu k viere a cirkvi (ku ktorej sa na konci života kajúčne vrátil), smerujú aj k prerušenej kontinuite modernej slovenskej literatúry povojnového obdobia. Politológ alebo literárny historik by určite mohol v niečom namietat proti spisovateľovým hodnoteniam, a to aj v prípade jeho autointerpretácie niektorých vlastných „omylov“, ale Tatarka priznáva, že jeho názorové zvraty vychádzali z vedomia skepsy a filozofického kriticismu.

Pre literárneho historika majú zaujímavú výpovednú hodnotu autorove výroky o umeleckých inšpiráciách. Aj napriek tomu, že je v texte výrazná

¹⁹ Tatarka, D.: *Navrávačky*. Köln: INDEX 1988, s. 5.

²⁰ Marčok, V.: *Dejiny slovenskej literatúry III*. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2006, s. 224.

²¹ Tatarka, D.: *Navrávačky*. Köln: INDEX 1988, s. 9.

²² Tamže, s. 5.

emotívnosť autobiografického zážitku a neustále zdôrazňovaná plebejská „svojskosť“, sa Tatarka neváha profilovať ako veľmi sčítaný a intelektuálne profilovaný autor, na ktorého pôsobili rôzne vplyvy. Považuje sa totiž za „moderného človeka“, ktorý sleduje nielen domáce alebo francúzske písomníctvo, ale „v podstate celú svetovú literatúru“²³, a to nie preto, aby ju, ako sám uviedol, mechanicky napodobňoval, ale aby vedel, „o čom... veľké zjavy vo svete... rozmyšľajú“²⁴. Dialóg Češky Evy a slovenského literáta obsahuje aj „československý“ rozmer. Vzťah k českej kultúre bol pre Tatarku súčasťou jeho osobnosti a umeleckej identity, ktorú v tomto období ovplyvňovala aj profesorka češtiny Eva. V jeho spomienkach nachádzame, že spisovateľ si z literárnych vedcov najviac vážil komparatistu a režimom prenasledovaného disidenta Václava Černého a iných, ako napr. Buriánka, Števíčka a d., chápal ako zástancov ideologickej koncepcie literatúry. Aj pri charakteristike českých spisovateľov položil deliacu čiaru medzi oficiálnou a proskribovanou líniou, z ktorej najviac vyzdvihol „sväté knieža českej literatúry“ Václava Havla, ďalej L. Vaculíka, E. Kriseovú, P. Kabeša atď. Ale naopak „klasika“ Václava Řezáča častoval po februári 1948 dosť nevyberavými slovami a hodnotil ho aj ako talentovaného (do februára 1948), ale aj ako umelecky pokleslého karieristu spätého so socialistickým realizmom. V tejto súvislosti je prekvapujúci aj Tatarkov kritický postoj k „zlatým šesťdesiatym rokom“, t. j. k politicky liberálnejšiemu obdobiu, keď spisovateľ získal aj niekoľko oficiálnych ocenení a bez problémov publikoval svoje diela.

K základným motívom *Navrávačiek*, ale aj Tatarkovej poetiky patrí existenciálne chápaná túžba po ľudskej slobode a identite – vždy záleží iba na človeku samotnom, na jeho vlastnej voľbe (človek žije, existuje a svet ho proti jeho vôli ovplyvňuje, ale dôsledky svojich činov však nesie opäť len a len on sám). Tatarka neustále hľadal svoju identitu návratmi do minulosti, k svojej rodovej tradícii. Druhým dominantným motívom *Navrávačiek* je láska, odveké ľudské odovzdanie sa druhému ako prostriedok proti zákonitému odcudzeniu sveta, ktorého realita nezodpovedá našim predstavám. Láska k žene, ku krajine, umeniu, náboženstvu, vlastne filozofia lásky je determinujúcim činiteľom ľudského konania a bytia, aj keď sa najviac prejavuje vo vzťahu medzi mužom a ženou. Spisovateľ v tejto súvislosti hovoril: „Predpokladám, že existuje slovná a neslovná reč. A existuje aj neslovné myslenie. Toto je môj individuálny prazážitok, že existuje čosi medzi mužom a ženou, čo je sväté. To je miesto, kde planie

²³ Tamže, s. 93.

²⁴ Tamže.

*svätý oheň, odkiaľ človek pochádza a prichádza na svet.*²⁵ Potreba blízkosti iného človeka mala pre neho silný erotizujúci nádych, aj keď nie tak intenzívny ako v *Písačkách*. Ide o vzťah Dominika a jeho priateľky Evy, ktorej prvý list čítal ťažko chorý spisovateľ v nemocnici ako „duchovný liek“. Telesná láska („... *chci... dotýkat se tě tak dlouho, až ožiješ*“, cituje autor z Evinho listu v *Navrávačkách*²⁶), ktorej podmienkou sa stáva aj blízkosť ideových postojov (spoločný vzťah k disentu), však prechádza do večnej lásky, metafyzickej, ktorá môže spisovateľa „zvesiť z kríža“ a spôsobiť jeho zmŕtvychvstanie. Tatarka charakterizuje lásku týmito slovami: „... *zázrakom, neočakávane, absolútne sme sa milovali. Pohľadom sme sa milovali, pocitom, filozofickým názorom.*“²⁷

Pri interpretácii *Navrávačiek* predstavuje kľúčovú otázku aj ich textologický vývoj, t. j. genéza rukopisu. V úvodnej poznámke *O vzniku Navrávaček*²⁸ inšpirátorka Eva (ako bezprostredný aktér) rekapituluje podmienky a okolnosti „navrávania“, ktoré boli pre Tatarku akýmiśi východiskom plánovaných pamätí, t. j. pretextom vznikajúceho rukopisu. Ešte pred touto edíciou (Köln 1988) bol text publikovaný pod názvom *Navrávačky s Dominikom Tatarkom* v samizdatovom časopise Fragment K (1986, č. 2, 1. časť a 1987, č. 3, 2. časť), potom vyšiel v roku 1987 v disidentskom vydavateľstve Edice Petlice a v roku 1988, ako sme už vyššie uviedli, v zahraničí, v exilovom nakladateľstve INDEX. Text bol v tejto podobe bez zmien pretlačený v Slovenských pohľadoch na prelome 80. a 90. rokov (č. 7, 1989 a č. 3, 1990)²⁹. Nahrávky pripravila Eva Štolbová, ktorá ich potom podľa magnetofónového záznamu prepísala. Redakčné úpravy textu od samotného spisovateľa pritom neboli bližšie vysvetlené. Môžeme len predpokladať, že Tatarka aj napriek vydaniu v zahraničí s rukopisom – aj keď v minimálnej miere – pracoval. Prvé exilové vydanie (1988) edične pripravili Martin M. Šimečka a Ján Langoš, ktorí však prepis Štolbovej údajne upravili ako súvislý Tatarkov monológ (s dialogizujúcim podtextom), v ktorom kvôli bezpečnosti a utajeniu Evy boli vypustené jej otázky.³⁰ Vydanie, ktoré bolo „*len výberom zo spomienok, myšlienok a vyslovených ži-*

²⁵ Tamže, s. 30.

²⁶ Tamže, s. 8.

²⁷ Tamže.

²⁸ Štolbová, E.: *O vzniku Navrávaček*. In: D. Tatarka: *Navrávačky*. Köln: INDEX 1988, s. 5–6.

²⁹ Vydateľské poznámky čerpáme z poznámky N. Gašaja: *Slovo k čitateľom*. In: E. Štolbová: *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2000, s. 7–8.

³⁰ Tamže.

votných skúseností“³¹, preto nerešpektovalo pôvodnú ideu dialógu, založeného na porozumení, no aj na polemických sporoch dvoch blízkych, ale i rozdielnych osobností. Pravdepodobne najväčším motivovaným zásahom do textu sa stalo kompozičné začlenenie Eviných otázok a komentárov do samotných Tatarkových výpovedí. Edícia však svoj zámer splnila a podľa slov Evy, ktorá „byla... *při tom, jak vzniká umělcova věta, jak přichází vidění*“³², celkovo podala spisovateľov „*hluboký filozofický přístup k životu*“.³³

Potreba sprístupnenia kompletného textu *Navrávačiek* a odstránenia neautorských zásahov nakoniec viedla k novému, údajne dokumentárne pravdivému a autentickému vydaniu diela, ktoré ponechalo aj pôvodné jazyky rozprávania – slovenčinu i češtinu (v roku 1988 bolo Tatarково rozprávanie celé preložené do slovenčiny). Rešpektovalo aj dialogický charakter prepisu a aj časovú a dramaturgickú následnosť jednotlivých zvukových záznamov (dvadsať prepísaných kaziet bolo štruktúrne rozčlenených do rovnakého počtu kapitol). Z rozhovoru boli vynechané iba nepodstatné a nedešifrovateľné pasáže súvisiace so zníženou kvalitou zvuku a krátke časti veľmi intímneho charakteru. Úsilie o kompletnosť vydania v roku 2000 bolo doložené úvodnými slovami Evy a editora N. Gašaja, rozsiahlym poznámkovým aparátom (pripraveným v spolupráci s V. Petříkom), fotografickou prílohou (V. Stoilov) a jazykovedným komentárom M. Šimkovej³⁴, v ktorom bol vysvetlený a vyargumentovaný princíp doslovného a autentického prepisu zachovávajúceho osobitosť a autorský štýl obidvoch účastníkov komunikácie.

V poslednom vydaní *Navrávačiek* z roku 2013 podal P. Zajac podrobný textologický vývin *Navrávačiek* v edičnej poznámke³⁵, podľa ktorej E. Štolbová prepis magnetofónových pásov odovzdala českému disidentovi L. Vaculíkovi s poznámkou samotného Tataruku, ktorý českému spisovateľovi povolil úpravy strojopisu podľa vlastného uváženia³⁶. Vaculík však text netransformoval, obrátil sa na M. M. Šimečku, ktorý s J. Langošom

³¹ Tamže, s. 7.

³² Štolbová, E.: *O vzniku Navrávaček*. In: D. Tataruka: *Navrávačky*. Köln: INDEX 1988, s. 6.

³³ Tamže.

³⁴ Šimková, M.: *Jazyk(y) a řeč v Navrávačkách s Dominikem Tatarukom*. In: E. Štolbová: *Navrávačky s Dominikem Tatarukom*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2000, s. 315–319.

³⁵ Zajac, P.: *Nejsou Navrávačky jako Navrávačky...*
<http://inform.artforum.sk/novinky-z-artfora/novinky-z-vydavatelstva-artforum/647f03/nejsou-navravačky-jako-navravačky>

„zmenili celú stratégiu textu“³⁷ tým, že dialogický charakter textu s replikami previedli na monologizovaný „autorský text s mimetickým rozprávačom v prvej osobe“³⁸, ktorý apostrofuje inšpirátorku celého diela – Evu. Šimečka s Langošom v podstate semioticky prekódovali „vnútorný čas“ textového procesu tým, že uskutočnili všetky typy zmien, ako napr. zrušenie či doplnenie textového elementu, jeho substitúciu alebo novú lokalizáciu. Taktiež jednotne použili slovenčinu, ako sme už uviedli, a to aj tam, kde Tatarka hovoril s Evou po česky. Podľa Zajaca sa za vydanie tzv. poslednej ruky dá považovať exilová edícia z INDEXu z roku 1988, z ktorej potom vychádzali vydania na prelome 80.–90. rokov v Slovenských pohľadoch. Tatarka totiž údajne ešte v prvej časti – vydannej pred novembrom 1989 – rukopis po vlastných korektúrach sám imprimoval, čo potvrdzuje redakčná poznámka³⁹. Druhá časť – publikovaná už po Tatarovej smrti – potom vyšla so súhlasom dedičov.

Ak by sme porovnali vydania z roku 1988 a 2000 (resp. 2013), tak môžeme vidieť určitý paradox, ktorý je vyvolaný možnou rozdielnosťou hodnotového a estetického účinku textov a ich recepčných dosahov. Kompletná edícia z roku 2000, ktorá chcela verne dokumentovať text „v stave zrodu“, je však skôr dielom Evy Štolbovej, čo podčiarkuje aj skutočnosť, že je v tomto vydaní uvedená ako autorka. Doslovný prepis pôsobí receptne inak (možno štýlovo monotónne), a to najmä svojou jazykovou štylizáciou a estetickou nivelizáciou – zámerné opakovania, časové skoky, elipsy a anakolúty, nedopovedané vety alebo grafické zachytenie nonverbálnych prostriedkov a pod. nevedú k podporeniu spontánnosti alebo emocionálnosti výrazu, ale viac k jeho difúznosti a k zdôrazneniu rozdielov medzi písaným a hovoreným textom. Kontaktné obraty a spôsob výstavby replík sice môžu v zvukovej podobe pôsobiť živo a originálne (to platí aj pre časté využívanie nespisovných slov a vulgarizmov), ale mechanická transformácia do písomnej podoby môže narušovať recepciu textu. Ide o faktograficky bohatý rozhovor, v ktorom sa striedajú „hlasy“ obidvoch účastníkov komunikácie. Pôvodná dominantnosť spisovateľových výpovedí však na konci ustupuje „do úzadia“ na úkor pýtajúcej sa Evy, ktorá redun-

³⁶ Tento fakt potvrdzuje aj Bombíková, P.: *Materiály o živote a diele Dominika Tatarku*. In: Slovenská literatúra, 40, 1993, č. 2–3, s. 112–117.

³⁷ Zajac, P.: *Nejsou Navrávačky jako Navrávačky...*
<http://inforum.artforum.sk/novinky-z-artfora/novinky-z-vydavatelstva-artforum/647f03/nejsou-navravacky-jako-navravacky>

³⁸ Tamže.

³⁹ Porov. Slovenské pohľady, 105, 1989, č. 3, s. 19.

dantne predlžuje svoje repliky, čím jej „hlas“ do určitej miery „potláča“ Tatarkove reflexie.

Vo vydaní *Navrávačiek* z roku 1988 bol (aj napriek tomu, že autor pravdepodobne nerealizoval svoje edičné úpravy dodržaný pôvodný žánrový rozmer pamäti – „navrávačky“ mali byť predovšetkým spomínaním, meditatívne-filozofickou výpoveďou autora samého o sebe (ale aj o okolitom svete), ale, ako už bolo uvedené, pôvodný dialogický charakter bol nahradený autorským monológom (s dialogizujúcim podtextom). Tatarkov osobitý štýl tak môže vyniknúť v lineárnom, grafickom celku viac, ako rozdrobený aj do marginalizovaných a textovo nesúrodých „úsekov“. Z hľadiska teórie manuskriptológie sa dá povedať – že hľadanie čo najdokonalejšej podoby textu nemusí vždy znamenať estetický prínos pre pôvodný autorský zámer.⁴⁰ Cesta k viacerým vydaniam textu ako „otvorenej formy diela“ nemusí byť textologicky založená na vízii „ideálnej“ predstavy a ani samotný autor sa nemusí správne rozhodnúť pri voľbe definitívneho tvaru rukopisu. Manuskriptologické odmietnutie textu ako kanonizovanej štruktúry súvisí s materializáciou reči, s rukopisom, ktorý odráža proces písania ako nikdy nekončiacu hru diferencujúcich a odkazujúcich elementov.⁴¹ Exilové vydanie *Navrávačiek* je v podstate autorizovaným vydaním s obmedzenou mierou autentizácie Tatarkových meditácií, ktoré boli dodatočne upravené, štylizované a aj textovo krátené. P. Zajac síce konštatuje, že rozdielnosť oboch vydaní z roku 1988 a 2000 (resp. 2013) ani jeden spôsob zvolenej textovej stratégie nediskredituje, že iba poukazuje na rozdielnu mieru autorstva, jeho textovú podobu a funkciu, domnievame sa, že v úprave z roku 1988 sa odráža celá osobitosť štýlu, poetiky a filozofickej metaforickosti autora. Tatarkov spôsob písania je v súlade s jeho predchádzajúcimi textami, završuje jeho individuálny umelecký vývin a čitateľská príťažlivosť a recepčný účinok textu „navrávačiek“ vyplýva z priameho zakódovania autorského subjektu do textu, ktorý sa riadi „*okamžitou spontánnou potrebou otvoriť svoj svet...*“⁴²

Žánrový a literárno-druhový synkretizmus *Navrávačiek* je vyústením vývojovej cesty od začiatku 60. rokov, keď Tatarka obohatil prozaické po-

⁴⁰ Pri charakterizovaní textu z hľadiska manuskriptologickej metódy vychádzame zo záverov štúdie M. Zelenku: *O tzv. genetické kritice (teorie manuskriptologie v postmoderní perspektive)*. In: M. Z.: *Literární věda a slavistika*. Praha: Academia 2002, s. 80–98.

⁴¹ Tamže.

⁴² Štolbová, E.: *O vzniku Navrávaček*. In: D. Tatarka: *Navrávačky*. Köln: INDEX 1988, s. 6.

stupy o lyricko-reflexívne a filozoficko-meditatívne aspekty. Pri hodnotení jeho tvorby sa veľakrát vychádzalo z kompozičného prepojenia realistic- kých prvkov s akcentom na básnickú imagináciu, ktorá spája konkrétny detail s eseizmom.⁴³ Tento aspekt nachádzame aj v *Navrávačkách* – ale subjektívne, „nedejové“ rozprávanie je zdôraznené prvkami lyrickej reflexie, spomienkami a svojsky vyjadrenými osobnými pocitmi. Spisovateľ sa tu prejavuje ako rapsód-rozprávač, ktorý pred dejom uprednostňuje filo- zofický dosah myšlienky či autentickosť názoru. Práve detailná práca s jazykom a štýlotvornými prostriedkami sa najviac podieľa na vytvorení emotívnej atmosféry rozprávania, v ktorom sa v rámci spontánneho prúdu spomienok prejavuje osobitá štylizácia a literárnosť. Tatarka je schopný v jednej vete spojiť vulgarizmus s metaforou alebo s fenomenologicky presným pomenovaním výrazu. Autorský subjekt neustále kontaktuje svo- jich predpokladaných čitateľov, ktorí sú zastúpení vnímajúcou a všadeprí- tomnou Evou, a preto ich-forma často experimentálne prechádza do ná- znakov vo všeobecnosti málo využívanej du-formy, čo však nenaruša recepciu textu. K neustálemu kontaktu s čitateľmi prispieva aj meniaci sa forma vnútorného monológu, v podstate „dvojediného“ dialógu s Evou a so sebou samým, ktorý kompozične zjednocuje prelínanie časovo a te- maticky veľakrát nesúvisiacich pásiem a vrstiev.

Tatarkov osobitý denníkový záznam *Navrávačiek* predstavuje žánrovo netradičné polysémantické dielo, v ktorom sa konfrontuje individuálna skúsenosť čitateľa so všeobecnými hodnotami, ktoré ovplyvnili život a osud slovenského intelektuála – štylizovaného ako „*karpatského pastiera*“. Práve v tomto sa prejavilo ťažisko Tatarkovej autoštylizácie – topos pas- tiera odkazuje na archetypálny typ človeka-vydedenca, ktorý odráža motív autorovej existenciálnej „inakosti“, rozpor medzi „dedinským“ plebejcom a „mestským“ aristokratom, ktorý osobne poznal veľký svet parížskych a pražských salónov, ale aj napriek tomu nostalgicky túžil po už neexistujú- cich hodnotách detstva a prežitých spomienkach zakotvených v rodnom Slovensku. Autorovo tvarovo a axiologicky zložené dielo, ktoré sa stalo symbolom osudu „jediného slovenského disidenta“ a ktoré aj napriek tomu, že už prešlo kritickým vydaním, čaká na svoje podrobné literár- nohistorické zhodnotenie vo vývinovom kontexte modernej slovenskej prózy, sa aj dnes vymyká zo zažitých predstáv o literatúre a umení.

⁴³ Porov. Hamada, M.: *Tatarkova koncepcia kultúry*. In: Slovenská literatúra, 40, 1993, č. 2–3, s. 81–91.